

Отново за „оксидентализма“ като образ на Другия

Надя Данова

Надя Данова (1942) е професор, доктор на историческите науки. Работи в Института за балканистика при БАН. Преподава в СУ „Св. Климент Охридски“ и НБУ. Автор е на книгите „Националният въпрос в гръцките политически програми през XIX век“ (1980), „Константин Георгиев Фотинов в културното и идейно-политическото развитие на Балканите през XIX век“ (1994), „История на Нова Гърция“ (съвместно с Апостолос Христакудис, 2003). Съставител и редактор на редица сборници, автор на множество студии и статии в български и международни издания.

Текстът е четен на колоквиум „Какво сравнява Сравнителното литературознание?“, София, 16-17 ноември 2006. Институт за балканистика.

Бих искала да споделя с вас някои от проблемите, с които съм се сблъсквала в усилието си да разбера поне гонякъде какво са искали да кажат нашите сънародници от XVIII и XIX в., сътворявайки образа на Запада. За всички нас е ясно, че невинаги можем да бъдем сигурни в адекватността на прочита на използваните символи или знакове в един текст от онова време. Трудно можем също да настояваме, че в разглежданите от нас случаи става дума за система от възгледи или за случайно и еkleктично заети отвън откъслечни изрази, за които не стоят никакви по-сериозни виждания. В опита ми да се доближа до евентуалните отговори на тези въпроси бях до известна степен подпомогната от започналия у нас през 2005 г. разговор на тема „Оксидентализмът“, протекъл в рамките на конференцията на Дружеството за проучване на XVIII век¹ и благодарение на излязлата малко по-късно от печат книга на Ян Бурума и Авишай Маргалит², посветена на същия проблем. Ще припомня: става дума за тенденциозните източни представи за Запада, за менталните и словесни конструкции, свързани с общуването със Запада, за отрицателното предразположение към Запада. Общо взето, изследователите на това явление формулираха следните негови белези: 1. Омраза към Града и градската цивилизация, към модерната цивилизация с нейната литература и музика, към разделянето между частния и обществения живот, към търговията; 2. Критиките на буржоазната цивилизация с присъщите ѝ комерсиален дух и

стремеж към материален комфорт, отрицателното отношение към модерните комуникации; 3. Отхвърляне на разума и рационализма, на позитивната наука, противопоставени на позитивно представени ирационални категории като дух, раса, кръв, почва и пр. Като цяло може да се каже, че оксидентализмът означава отхвърляне на модернизацията, разбрана като реализация на просвещенския проект, на прехода от традиционното към модерното общество, от затвореното натурално към отвореното индустриално общество. Или казано с по-малко гуми, на „процеса на еманципирането на Аза“.

В споменатата конференция участваха множество историци и литератори, сред които до голяма степен сякаш преобладаваше мнението, че оксидентализмът, общо взето, няма почва у нас, тъй като за българите от XVIII и XIX век Европа е ключово понятие за обозначаване на пространството, в което е реализирана универсалната програма за човешки прогрес. Подчертаваше се, че във въображението на тези хора Европа е гарант за постижимост на модернисткия проект. В заключителното си слово Николай Аретов, който беше лансирал тази тема, сумира случилото се на конференцията като „един плодотворен провал“³, тъй като очевидно той беше очаквал назоваването на повече примери за оксидентализъм в българския XIX век. Връщам се към проблема за оксидентализма с пълното убеждение, че при анализа на редица български текстове от XVIII и XIX в. описаното вече в световен план явление би ни помогнало да дешифрираме по-отчетливо и адекватно някои идеи на представителите на българския духовен живот от онова време.

Преди да привлече вниманието ви към няколкото примера за явления в българската книжнина, съдържащи елементи на оксидентализъм, бих искала да очертая някои културно-исторически и геополитически фактори, които ги обуславят. Знаем, че зад всеки стереотип стоят много по-стари ментални конструкции и психологически нагласи, реализирани в различни текстове, както и това, че мисленето чрез митове е съществувало през всички времена и е обуславяло различните механизми, чрез които е представян „другият“⁴. Наясно сме, че представата за „другия“ е една форма на самоопределение, че тя е същностна част от собствената идентичност. Поради това и представата за Запада и Изтока в нашия регион зависи изцяло от представата на балканските народи за самите себе си, от това как се самоидентифицират, доколко се идентифицират било със Запада, било с Изтока или се дистанцират от тях. Първо по значение обстоятелство, което би трябвало да имаме предвид, е, че през столетията, последвали османското нашествие до формирането на модерните нации, основна роля при изграждането на образа на Другия играе религиозният критерий. Общата за по-голямата част от султановите поданици на Балканите източноправославна религия ги свързва помежду им и същевременно категорично ги отграничава от католици, протестанти, евреи и мюсюлмани. Принадлежността на българите към общността на източноправославните християни, оглавявана от Цариградската патриаршия,

има за своя последица факта, че всички исторически наслоения, продукт на противопоставянето между източното православие и католицизма, играят основна роля при очертаването на образа на Запада в съзнанието на българите. Западът и неговата църква, назовавани със събирателното „латини“ или „франки“, ражда в нашия език пейоративното „папицаши“, което има своя адекват в гръцкия език – „папистес“. С появата си протестантството също се превръща в един от символите на омразния за източноправославната църква еретичен „Запад“. Натовареността на образа на Запада с отрицателни черти добива особено ярък вид в цялата огромна по количество книжнина, продукт на дейността на свързаните с Цариградската патриаршия среди, които повеждат в края на XVIII век истински кръстоносен поход срещу идеите на Европейското просвещение. Към тях се присъединяват и хора като високообразования грък Евзениос Вулгарис, който в средата на XVIII в. превежда Волтер на гръцки език, а в края на столетието вече е в най-близкото обкръжение на Екатерина II. Обезглавяването на френския крал Луи XVI е сигнал за руската императрица да се откаже от поддържания от нея до този момент имидж на кореспондиращ си с Волтер и Дигро „просветен монарх“ и да се включи в настъплението срещу довелите революцията идеи.

Оксидентализмът на източноправославното духовенство добива най-ярък вид в серията от книги, които представят Волтер и Русо като съюзници на сатаната и разобличават науката и нравите на западните народи като водещи до атеизъм. Натрапчиво се внушава, че истинският християнин не бива да изпраща детето си да учи на Запад, тъй като то неминуемо ще стане атеист. От свързаните с Патриаршията среди е създадена цензура и през 90-те години на XVIII век е съставен и индекс на забранените книги, включващ трудовете на дейците на Европейското просвещение и на техните гръцки последователи. Свидетели сме на афоресване от църквата на дейци на Гръцкото просвещение, като изворите свидетелстват, че от страна на църквата е набелязано и физическото премахване на някои от тях. Емблематични за големия идеен конфликт между консервативните среди и носителите на модернизационните процеси в духовния живот са грастичните примери, свързани с името на Агамандиос Кораис, както и с това на нашия Никола Пиколо.

Търсейки назад в историята корените на оксидентализма, откриваме елементи на оксидентализъм във вижданията на представителите на немската философия от края на XVIII и началото на XIX в. Хердер, Шелинг и Шлегел, които представляват реакция срещу рационализма на революционна Франция и нейната култура. На рационализма на Френското просвещение и Френската революция, както и на свързаната с тях идея за националната държавна, е противопоставена пронизаната от мистицизъм концепция за нацията като жив организъм, почиваща на биологическо-филологическа основа, както и тази за специфичните за всяка нация дух и характер. Особено внимание заслужава идеализацията на Средновековието, наблюдавана при Хердер, както и натрапчивото противопоставяне на чистотата на нравите на славяните спрямо засегнатите

от цивилизацията европейски народи. Ще припомним, че в прочутата славянска глава в основния исторически труд на Хердер славяните са представени предимно като земеделци и пастири, но сред тях има и занаятчии, рудари и търговци. Редица елементи от вижданията на немските философи са възприети от гръцките историци романтици, най-вече от Константинос Папаригопулос, които в средата на XIX век разработват цялостна концепция за гръцката история, с цел да обосноват гръцката национална доктрина Мегали идея. Вижданията на немските философи се възприемат и доразвиват с охота от строителите на чешката национална идентичност Павел Шафарик и Ян Колар, които поставят особен акцент върху добродетелите на славяните в сравнение с „другите“. Нещо повече, те полагат усилия да докажат, че славяните не са малокulturни от другите, съизмервайки се най-вече с германците. Колар ще обогати тези виждания с тезите си за по-високите качества на славянската кръв, която предопределя и по-приятния характер на славяните. Тези виждания, естествено, ще бъдат с удоволствие възприети от останалите славяни, като до българите те достигат или директно, или през Русия, където пламенни почитатели на немските философи са руските славянофили и особено любимият на българите Юрий Венелин.

В началните десетилетия на XIX в. елементите на оксидентализъм на Балканите добиват все по-ясно политическо звучене, свързано с активизирането на руската политика в региона. Политическите събития от началните десетилетия на XIX в. свидетелстват за продължаване на започнатата от Петър I политика с цел излаз на Русия на топло море и препречване на пътя на западното проникване в региона. Утвърждаването на тази политическа линия е свързано с настойчивите усилия на руските политици за признаване на правото на покровителстване на християните на Балканите, целящи влияние сред балканските народи и привличането им като съюзник. В политиката си спрямо балканските народи руският царизъм залага много на общата източноправославна религия, като използва умело авторитета и лостовете за влияние над Цариградската патриаршия. Българският въпрос започва да добива постепенно място в руската политика след Одринския мир от 1829 г., като това е периодът, в който руската политика се ориентира към контрол над българското просветно и църковно движение. Тясно свързана с политиката на Русия е дейността на българската емиграция в Южна Русия през 30-те години на XIX век и по-специално – на одеските българи, осланявани от В. Априлов, дейност, изцяло подчинена на целта за сближение между българите и Русия и обвързването на българското културно-просветно движение с Русия.

През втората четвърт на XIX век сред руския управляващ елит започват да играят съществена роля тезите на руските славянофили, като те са свързани с активизирането на руската политика по отношение на Османската империя през първата половина на XIX век и събуждането на интереса към балканските славяни. Според тях Русия е различна във всичко от Запада, а православие то е по-висше от католицизма и именно славяните са запазили християнската вяра

в най-чист вид. Основното, решаващото отличие между двата свята, което придава съвършенство на източния славянски свят и предопределя неговото величие, е, според славянофилите, православие. Под влиянието на немската идеалистическа философия се засилва интересът към уникалността на националните култури, като на рационализма и космополитизма на Просвещението се противопоставя идеята за неповторимото своеобразие и индивидуалността на „народния дух“. През годините 1833-1849 г.

Министерството на народното образование е оглавено от Уваров, който формулира държавната доктрина „Теория за официалната народност“. В основата на тази доктрина заляга тезата, че Русия е съвършено особена държава и тя е естествен център на славянството. Програмата на царуването на Николай I е изразена от Уваров чрез думите „православие, самодържавие и народност“, които съзнателно се противопоставят на революционния девиз „Свобода, братство и равенство“. Основните начала на „Теорията на официалната народност“ са развити обстойно в трудовете на нейните апологети, които имат като своя главна цел противопоставянето на Русия и Европа. Типичната за историографията на романтизма теза за самобитността на една нация е доразвита и обогатена в постановката за изключителността и самобитността на Русия. Според тях Русия се различава от Европа по вяра, език, минало и природа. Нейната история е явление, качествено различно от европейската история. Според тях изолираността на Русия и нейната изостаналост са се превърнали в нейно предимство. Всякакви реформи от западен тип са неподходящи, тъй като самодържавната власт е част от националното своеобразие на Русия. Величието на Русия е свързано с монархията и докато Западна Европа се е изчерпала вече, сега настъпва времето на Русия. Основен апологет на теорията за „официалната народност“ е влиятелният руски историк, публицист и писател Михаил Погодин, в трудовете на който добиват пълна разработка трите основни тези, включени в теорията на официалната народност за коренното различие между Западна и Източна Европа, за особената мисия на Русия в историята и за особеното място на Русия сред славяните.

И така, да се върнем към нашите текстове. Първият ми пример е от „История славянобългарска“ и това е разказът за Зографските мъченици, пострадали от латинците, които се възпроизвежда безкритично от последвалите Паисий български книжовници. Преди няколко години колегите медиевисти аргументирано доказаха, че в случая става дума за мит, който е елемент от арсенала на източноправославната църква, използван за оградяване на собственото паство от „другите“. Бих искала да привлека вниманието ви също към познатото противопоставяне в Паисиевата история между положителния образ на простите и незлобиви българи орачи и копачи и прехитрите гърци търговци, имащо характера на противопоставянето на добродетелите на аграрното общество на ценностите на Града. И все пак в Паисиевата история западният човек е въведен и като Престижния друг чрез споменаването на немските историци.

В края на XVIII и началото на XIX век в трудовете на образованите българи образът на Европа, считана от източноправославната църква за „Европа на еретиците“, започва да се измества от образа на „Просвещената Европа“. Особено силен акцент на този нов образ поставя Софроний Врачански, който непрекъснато сочи за пример на своите сънародници постигнатото от „европеаните“ в областта на културата и политическия живот. Европа присъства като „Просвещената Европа“ и в трудовете на Петър Берон, Константин Фотинов, Неофит Бозвели, Анастас Кипиловски, Иванчо Богоров и Иван Добровски, които възхваляват европейските културни и политически институции. Заслужава особено да бъде подчертано възхищението на Фотинов, Богоров и Добровски от развитието на науката, техниката, индустрията и особено на комуникациите в западноевропейските страни, които трябва да бъдат считани за наши учители. Богоров, Фотинов и Добровски описват с възторг големите европейски градове, в които науката процъфтява наравно с индустрията, търговията и строителството. Няма и сянка от очертаното от изследователите на оксидентализма отрицание на Града с неговите удобства и ценности, на свързаните с новия начин на живот нрави и култура. Фотинов, Богоров и Добровски са облечени изцяло по европейски и те не проявяват каквато и да било тревога от загубване на идентичността си с това, че следват в много отношения западни образци, а напротив – непрекъснато се стараят да подчертаят, да внушат на своите сънародници, че сме част от това, което е Европа с нейните ценности. Те не се безпокоят от това, че хваленият от тях градски пазар, който, както подчертава Волтер, изравнява всички, участващи в него. Техните виждания са в унисон с възгледите на представителите на Гръцкото просвещение Григориос Констандас и Даниил Филипидис, Адаманиос Кораис, Константинос Кумас и пр., които също възхваляват „Просвещената Европа“ – „Пефотизмени Европи“, която е сочена непрекъснато за пример във всяко отношение.

Тази просветна дейност, подчинена несъмнено на идеята за модернизация на българската култура, не протича напълно безпроблемно. Това напрежение се долавя в предговора на прочутия тогава български учител елинист Райно Попович към издадена от него през 1837 г. „Христоития“, представляваща важна стъпка към формирането на модерната буржоазна етика. Попович оказва съпротива на стремежа на одеските българи да ориентират българския културен живот към Русия. На стремежа на одеските българи да обвържат българския културен живот към Русия се противопоставя категорично и Неофит Рилски: „Вместо да ни искат мненията, и да ся допитват до нас, как трябва да се поступава за едно общенародно дело като що имаме по-много ведение на тукашните работи, они си играят и каквото що говорите уйнаттарисват на като маймуни“. Неофит Рилски дава следната оценка на усилията на Априлов да насочи българите към „славянския север“: „Тия хора искат комедически да ся хванеме като слепи за тояга и да ся водиме където ни повлечат (като що викат) като слепи“.

През 40-те години се очертава ясно и резервираната по отношение на Русия позиция на дейци като Неофит Бозвели, който е свидетел на последиците от руската политика на Балканите. Бозвели пристига в опожарения през 1812 г. от руснаците Свищов, жителите на който се преселват на север от Дунав. През 1828 г. Бозвели отива в Сливен, за да разубеждава гражданите на Сливен да се изселят в Русия. В печатните си съчинения Бозвели безспирно сочи на своите сънародници примера на „Просвещената Европа“. Освен това той е водач на българското църковнонационално движение, целящо откъсването на българите от Цариградската патриаршия, което има за последица изпращането на Неофит Бозвели и Иларион Макариополски на заточение в резултат от намесата на руския посланик в Цариград Титов, който е поддръжник на Цариградската патриаршия и враг на аспирациите на българите за национална йерархия. Естествено, Бозвели отпада от наратива за българското църковнонационално движение на свързания с руската политика на Балканите Иван Селимински. Деец на църковното движение с името Бозвели отсъства и от наратива за тези събития, съставен от Марин Дринов. Със своята последователна защита на ценностите на Просветена Европа Фотинов си навлича обвинението на своите идейни противници в протестантство, а читателите на неговото „Любословие“ са застрашени от проклятието, че „Господ ще вдигне берекета си от техните къщи“. На Фотинов е лепнато обвинението, че кара българите да се откажат от праотческите нрави и от постите. Разполагаме и със следния пример, който илюстрира много ясно един от корените на очерталата се постепенно оксиденталистка тенденция в българския културен живот и същевременно ни позволява да надникнем в механизмите на нейното поддържане. През 1843 г. Фотинов издава своята книга „Общо землеописание“, която изразява най-ярко проявленията на идеите на Просвещението в българското духовно пространство. В нея Западът присъства като основен модел на следване в областта на духовния, материалния и политическия живот. В началото на 1844 г. Априлов пише на влиятелния български търговец в Цариград Гавриил Моравенов следното: „Русите повече от всички други народи изучават славянството, непрекъснато пишат книги, а в списанията си [поместват] новите открития и пр. Точно българинът журналист не трябва да бъде чужд за тях. Ако господин Фотинов познаваше руските сведения, неговата География щеше да има по-убедително място. Може би, когато периодичното издание, с което се занимава, набира знания единствено от Запада, няма да е толкова приятно за нашите сънародници, колкото ако се беше прославило със славянски идеи. Ако господин Фотинов няма някаква подкрепа от английското общество за отпечатването, нима няма да му е по-изгодно (има предвид да набере достатъчно спомоществатели в Турция) да издава списанието в Одеса. Тук лесно се запознава с периодичните издания и книгите, от които лесно събира материала – нещо, което не може да има в Смирна и Цариград“. Фотинов, както знаем, започва да издава списанието си „Любословие“ в Смирна, поемайки руска да се конфронтира с всесилния Априлов, което очевидно не е

било безнаказано, тъй като той наистина не успява да събере очаквания брой спомоществатели в Одеса. И в случая постъпката на Априлов е свързана както със стремежа му да подчини дейността на Фотинов на руските интереси, така и с очевидните идейни несъгласия с пропагандиращия идеите на Просвещението свой сънародник. Става дума за идеи, влизащи в пълен разрез с атмосферата на страната, в която е отсигнал Априлов и в интерес на която работи.

Одеският историк Николай Мурзакевич, който играе ключова роля в културния живот на Одеса и поддържа тесни контакти с българската колония в града, окачествява по следния начин дейността на Фотинов: „В Смирна се издава, струва ми се, под влиянието на англичаните, от някакъв безграмотен Фотинов, списание. Представям на Вашата преценка първите два броя. Щом получа следващите, незабавно ще ги съобща, нека Бодянский се полюбува на възраждащата се грамотност на безграмотните. Ние наистина сме извънредно много внимателни и по този начин загубихме всякакво влияние върху преданната към нас единоверна маса, а англичаните тихичко привличат и привличат към себе си. От същия Фотинов е издадена една преглупава „География“ на български език, в която много се говори за Прусия, Англия и проч. и наравно с турците, персийците – за русите“. Ще оставя без коментар това писмо и само ще добавя, че Мурзакевич не е прав в оценката си за Фотиновата География, представляваща един от най-светлите текстове на онази епоха. В тази книга на Фотинов на Русия наистина са отделени две страници, но толкова са отделени и на Франция, Англия и Германия, а основната част от текста е посветена на България с нейната природа, история, икономика и хора.

На същата тенденция, свързана с руската политика, несъмнено е подчинена и дейността на образовани българи като Иван Селимински за откъсване на българската младеж от гръцките учебни заведения и насочването им към Русия. Пак с цел откъсването от западното влияние и обвързване с Русия е и дейността на Селимински за изтеглянето на учещите в Париж български младежи. В съчиненията на Селимински все по-настойчиво наблюдаваме демонизирането на образа на западните народи.

Внимателният прочит на някои български текстове показва, че приблизително от 40-те години на XIX век започват да се появяват някои елементи, които говорят за известно разслоение на изцяло позитивния образ на Западна Европа. Така например някои от текстовете, излезли от ръката на Иван Добровски, започват да се долавят някои нотки на засегнато честолюбие, съдържащи елемент на това, което може да бъде назовано като „оксидентализъм“. В своето отпечатано на 6 август 1849 г. обявление за „Мирозрение“ Добровски признава, че „сичките почти вообщо Славенски народи останали са по назатъ отъ гругите Европейски в учението“, но и отправя укор към европейците, които „съ гордо пренебрежение, кога не съ горко поругание поминували са Славенското име“. И за да има опорна база за подхранване на националното самочувствие на българите, той държи да подчертае, че нашите въображаеми

„прародители славенски“ някога са съкрушавали и „най-страшните и непобедими завоеватели на светът – Римляните“. В своето излизало във Виена през периода 1850-1851 г. списание „Мирозрение“ Добровски иронизира австрийците и немците, които тръпнат пред „страшилището на Тъй назоваемия Панславизм (Всеславенство)“. Добровски е силно раздразнен от „Новини от Западна Европа“, в които славяните се представят като „варвари“ и „неучени“. Готов е да бъде язвителен срещу „западноевропейски укорители“ и ги обсибва с изрази като: „Гледай ум, гледай човеци, които съ фалът за учение и за свободолюбие... Гледай за чудо муренец поучител на Свять!“ Малко по-късно в своя статия във в. „Съветник“ Добровски започва да говори на своите сънародници, че свежата българска кръв се похабява напразно, тъй като застаряващата и западаща гръцка нация се освежава от вливането в нея на българската кръв. На друго място разказва, че когато „Кинезите преди тридесет векове са били несравнително по добро състояние и политически, и по Учение и в Образование: по ония времена Англезите и пр. като диви човеци съ съ скитали между звяровите в Европейските гори (ормани) и съ съ хранили със жельд“.

Жельдът като символна храна – с цел да бъде очернен Западът – се използва и от Г. Раковски: „Пристрастно бръщуват неци писатели германци... Писменост ми кога сме имали, они са били чисти дивляци! С жельд са се по гори питали, били са те съвсем безкнижници“. Когато българите са имали „граждански закони при Крум страшний, „днешната Европа е била много назад“. Раковски отправя следните обвинения към Западна Европа: 1. Що раздразни чрез кръстоносните си походи мохамедани и ние изпатихме без да притече нам на помощ. 2. Нападението на мохамеданите в Европа бе чисто отмъщение за кръстоносните походи и ако не бяха българите, сърбите и маджарите да удържат силните удари на азиатските орди, и самата Европа би пропаднала под турско иго и би имала истая съдбина, как днес християнските в Турско подани народи. 3. Нека Европа бъде справедлива и да заплати благодарност, коя е дължна или по крайни мери нека не поддържа общаго неприятеля християнства и челоवेशни, кой най-много зло е нанесъл и най-големи разорения и опустошения причинил не само в Европа, но и в самите вътрешности на Азия. Може ли някой от европейските учени и дипломати откажа това“. У Раковски наблюдаваме и очертания по-горе белег на оксигентализма, вторачване в проблема за чистотата на кръвта на българите.

Без да смее да говоря за влияние или заемки, тук заслужава да цитирам гръцкия вариант на тези изрази. „Тук в люлката на цивилизацията ние считаме вас, всички европейци, варвари“ или още „вие европейците дяяхте лешници покачени на дърветата, когато ние строяхме Партенона“. В гръцки вариант съществува и изразът „В Атина се издигаше Партенонът, когато цял Париж живееше в пещери“. Все пак българският вариант с жельдите, отвещащ към прасетата, е май по-обиген. У редица автори като Т. Каурус, А. Кораус, Гр. Констандас и Д. Филипидис срещахме мисълта, че Западноевропейското

възраждане се дължи на падането на Византия и емиграцията на византийските интелектуалци.

Румънският вариант на оксиденталистичния наратив е „Докато ние се сражавашме героически на Дунава срещу османците, те строяха катедрали“. Разполагаме и със следния пример от текст на Иванчо Богоров, който, както беше подчертано, по принцип не е контрамодернизационно настроен, а напротив. Богоров настоява, че българите трябва да учат западни езици, но той настоява, че младите българчета в крайдунавските градове учат немски, за да „станат слуги по немските парaplуви“: полезна мисъл, обаче много ниска и проста. Богоров настоява, че българите сами трябва да основат търговско и мореплавателно дружество: „и тогаз вместо слуги, ще бъдат господари“. С подобна насоченост е и следният пасаж у Богоров: „Европейците ни заловиха вече всичките крайморски и дунавски скели, зега ни и два железни пътя, та печелят всякой ден милиони на нашите гърбове, утре като ни земат и най-хубавите места да направят фабрики, тогаз за нас не остава друго, освен да им бъдем вечни работници с гюнделюк. А пък балканци както спекуланти, вместо да съставят търговски дружества за вапори, за железни пътища и за фабрики, от които са се обогатили и просветили цели Европа и Америка, и с такъв начин да разтворят търговията и индустрията навсякъде по местата ни, да ся обогатят тий същите и цял български народ, той ся мъчат да основават книжевни общини и да гонят чърковни работи!“ Подобни антиколонизаторски мисли четем и у някои гръцки автори като например Констандас и Филипидис, които през 1791 г. настояват, че търговията, доколкото тя става в Турция, „повечето я вършат европейците, които носят различни неща от своя край и вземат други, които се произвеждат в Турция, спечелвайки милиони грошове годишно, повечето може би във вреда на местните жители. Освен това много от жителите на Турция извършват търговия с корабите на европейците, без да могат да имат те самите поради много причини, нещо, което те с голяма леснина биха могли да придобият“.

И докато в случая с Богоров и Добровски става дума по-скоро за някакво засегнато честолюбие и обида, но не и за оксидентализъм, то в позициите на Христо Ботев по отношение на проблема с железниците, мисля, се проявява ясно очертан контрамодернизъм⁵, който според мен може да бъде разпознат като оксидентализъм. Нека не пропускаме в неговия случай да припомним, че Херцен, от когото той се влияе много силно, също от даден момент нататък завива към почвеничеството и оксидентализма. Смяя да твърдя, че дейността на оглавявания от Васил Априлов одески кръг за обвързване на българската култура с Русия има за резултат оформянето в българския културен живот на една силна тенденция на оксидентализъм, която през следващите десетилетия ще играе важна роля в живота на българското общество. Българите поради своите нужди и степента на своето духовно развитие са принудени да общуват с официалната руска култура, в която през годините на Николаевската реакция господстват идеите на православие и панславизма.

Това остава отпечатък върху менталитета на българската младеж, подготвена в Русия, и влияе върху насоките на културното, социалното и политическото развитие на българското общество.

И накрая ще цитирам един пример от нашето съвремие: става дума за книжката, озаглавена „Електронните карти и печатът на Антихриста“. Книжката излиза от печат в София през 2000 г., превод е от руски и съдържа едно приложение, озаглавено „Еладската църква против Шенген“. И тъй като се прехвърлях на чужд терен, където някак си е по-лесно да се шегуваш с безумията, ще цитирам още една книжка – „Гръцкия речник“ на познатия ни вече от „Нещастие то да си грък“ Никос Диму. Пълното заглавие на книжката е „Ироничен новогръцки речник. Национални изтъркани фрази на гръците“ (Атина, пето издание, 2003). Преговорът ѝ започва с мото – цитат от речника на идеите на Флобер, като авторът признава, че именно книгата на Флобер му е дала първия тласък да състави своя речник. Статията за Европейския съюз казва следното: „Съюз от държави, който, когато не съзаклятнически срещу нас, ни плаща скъпо“. За французите клишетото е: „Пинтии, шовинисти, нечистоплътни. (Обаче французойките...) Естествено, стереотипите за англичаните – че те са студени и флегматични и почти всички крипто-хомосексуалисти. Американофили са, гласуват за Блеър и потискат шотландците и ирландците. Германците са работливи, но тесногръди и криптофашисти. Руснаците са наши братя, пият много, но имат богата душа. Управлява ги КГБ, потискат чеченците, но след като са наши братя, това не ни засяга особено много“. И накрая какво мисли за сърбите редовият грък: „Те са също наши братя. Жертва на международен заговор, както и ние, гръците. Съществуват само добри и най-добри сърби. (Най-добрите са предишните, старите.) Защитавайте Караджич, Младич и най-вече Милошевич. Може и да са потискали и позаклали някои си там, но това са били мюсюлмани или католици, с други думи, такива, които могат да бъдат изразходвани“.

¹ За конференцията вж. материалите, публикувани в сп. Литературна мисъл, 2005, кн. 1.

² **Бурума**, И., А. Маргалит. Оксидентализмът. Кратка история на антизападначеството. Кралица Маб, С., 2006.

³ Вж. **Аретов**, Н. Оксиденталистски страхове и комплекси или един плодотворен провал. – Литературна мисъл, 2005, 1, 5-6.

⁴ Подробно по въпроса вж. **Аретов**, Н. Национална митология и национална литература. С., 2006.

⁵ По този въпрос вж. **Пенчев**, Б. Контрамодерният Ботев. – Във: **Пенчев**, Б. Тъгите на краевековието, С., 1998, 107-121.

ТУК НЕ Е
СМЕТИЩЕ